

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПО ВІДНОВЛЕННЮ ЗАКОННОСТІ І ПРАВОПОРЯДКУ НА ЗВІЛЬНЕНІЙ ВІД НІМЕЦЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ ТЕРИТОРІЇ У 1943–1945 рр.

У статті охарактеризовано оперативну обстановку у звільнених від загарбників районах України. Розповідається, що з себе представляє законність і правопорядок. Велика увага приділяється вчасно прийнятим органами влади і управління нормативно-правовим актам, в яких ставились конкретні завдання по наведенню порядку на звільненій території. Висвітлено організаційну діяльність працівників міліції по реалізації вимог вказаних в статті нормативно-правових актів, яка направлена була на відновлення і забезпечення на визволеній території законності і правопорядку. Автор виділяє головне в діяльності працівників міліції, що сприяло наведенню належного порядку і законності, досягненню високих результатів в боротьбі зі злочинністю.

Ключові слова: оперативна обстановка; законність; правопорядок; організаційна діяльність працівників міліції; нормативно-правові акти органів влади і управління; реалізація працівниками міліції вимог нормативно-правових актів по забезпеченню на визволеній території законності і правопорядку.

У вказаний період оперативна обстановка у звільнених районах України була неблагнадійною: панувало свавілля, активізували свою діяльність злочинці, збільшилась кількість вбивств, крадіжок, розбоїв. Широкого розповсюдження набуло зловживання картками на промислові, а особливо на продовольчі товари та їх крадіжки. В більшості випадків злочинці були озброєні і саме це ускладнювало боротьбу з ними. На визволеній території німці продовжували закидати шпівнів, диверсантів із завданням перешкодити відновленню об'єктів народногосподарського і військового значення, підризу різного роду будівель, доріг, залізничних колій, мостів. Багато диверсантів мали документи військовослужбовців, які повертались з госпіталів, що перешкоджало боротьбі з ними. На звільненій території залишалися також пособники ворога: більшість з них не встигли втекти з німцями, а інші були залишені із завданнями по шпівнажу, здійсненню диверсійної роботи. Мали місце незаконні дії, кримінальні прояви військовослужбовців, інші злочини.

Обстановка наполегливо вимагала від органів міліції в короткі строки у визволених від загарбників районах України навести і забезпечити законність і правопорядок.

Законність є не що інше як точне і неухильне виконання всіма суб'єктами суспільних відносин (державними органами, посадовими

особами, громадянами) вимог законів та інших нормативних актів. Лише при цій умові дотримується законність і відновлюється правопорядок.

Правапорядок представляє собою стан регульованих правовими нормами, прийнятими у встановленому в державі порядку, суспільних відносин, припускає рішучу боротьбу з будь-якими порушеннями правових норм, застосування заходів державного примусу до правопорушників, відновлення порушених суб'єктивних прав. Правапорядок – це стан, який виражає практичне здійснення законності.

Велику роль в цьому зіграв Наказ НКВС СРСР від 12 грудня 1941 р. «Об оперативнo-чекистском обслуживании местностей, освобожденных от войск противника». В Наказі зазначалося, що необхідно організувати охорону суспільного порядку, забезпечити безпечний рух поїздів, відновити охорону залізничних станцій, залізничних мостів, колій, ліній зв'язку; зверталась увага на організацію боротьби з бандитизмом, грабежами, спекуляцією та іншими злочинами [1, л. 3–4].

У відповідності з цим Наказом НКВС Української РСР 22 грудня 1941 р. дав всім УНКВС областей вказівки по оперативнo-чекистському обслуговуванню місцевостей, звільнених від загарбників. Він ставив перед органами міліції конкретні завдання по наведенню порядку на визволеній території; визначав шля-

хи боротьби з пособниками фашистів, злочинцями, вказував на необхідність розробки планів проведення агентурно-оперативних заходів [1, л. 22].

Для здійснення загального керівництва діяльністю органів НКВС, міліції і внутрішніх військ по організації охорони суспільного порядку у звільнених від німецьких окупантів районах УРСР була створена Оперативна група НКВС Української РСР. Кожна з 16 створених груп, що входили в склад Оперативної групи НКВС, включала від 2 до 44 осіб. 7 лютого 1942 р. наркомом Сергієнком було затверджено «Положення про роботу Оперативної групи НКВС УРСР» [1, л. 17–21]. В областях також створювалися Оперативні групи УНКВС, які при необхідності відряджались в райони [2, л. 56–58, 77].

Керуючись в своїй діяльності даним Наказом НКВС СРСР і вказівками НКВС УРСР, виконуючи вимоги Положення, а також розроблюваних планів проведення оперативно-розшукових заходів, працівники української міліції багато зробили по організації, зміцненню і забезпеченню охорони громадського порядку на звільненій від загарбників території. В основу її діяльності було покладено те, що «...попереджувальне значення покарання обумовлюється зовсім не його жорсткістю, а його невідворотністю. Важливо не те, щоб за злочин було призначене тяжке покарання, а те, щоб ні один випадок злочину не був не розкритим» [3].

Працівники міліції з перших днів на звільненій території присікали намагання ворожих і кримінальних елементів спричинити безпорядки, вели боротьбу з ворожою агентурою, зрадниками, мародерами, шахрями та іншими. З метою забезпечення охорони громадського порядку, законності в звільнених районах України ними були взяті під охорону підприємства, установи, організації; виставлялись назовні міліцейські пости; створювалися контрольно-пропускні пункти в містах і населених пунктах, між КПП з працівників міліції, НКВС і червоноармійців військ НКВС утворювалася цілодобова служба пересувних дозорів і секретів (перевірялись документи у всіх громадян і військовослужбовців); з 21-шої до 5-тої години ранку організовувалося патрулювання вулиць [4, л. 2, 30]. В Сумах, наприклад, в перший же день звільнення були взяті під охорону всі підприємства і установи міста. УНКВС організувало цілодобове патрулювання по вулицях. З цією метою вночі виставлялись 24 пари патрулів з працівників міліції і червоноармійців військ НКВС, а також 7 груп по 5 бійців вини-

щувального батальйону. В місті були організовані 4 контрольно-пропускні пункти, які були зв'язані між собою патрулями й секретами [5, л. 19]. Такі ж заходи проводилися у Полтаві, Запоріжжі, Сталіно (зараз Донецьк) і інших містах і населених пунктах України звільнених від німецьких загарбників. В Запоріжжі були утворені 3 бригади сприяння міліції в кількості 30 осіб, групи самоохорони (в них входили 381 людина), а також 5 винищувальних батальйонів чисельністю 497 чоловік [5, л. 39, 56–58].

Очищуючи звільнені райони України від ворожого і кримінального елементу, працівники міліції особливу увагу приділяли виявленню зрадників Батьківщини, бо цей контингент осіб був особливо ненависний українцям. Лише за перші 3 дні після звільнення м. Сталіно, з 7 по 10 вересня 1943 р., працівники міліції арештували 34 особи, з них 15 зрадників [5, л. 1].

Міліціонери вели боротьбу зі шпіонами, парашутними десантами, диверсантами, які закидались на звільнену територію України. Особливо часто вони закидались в листопаді-грудні 1943 р. на територію Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Полтавської та інших областей із завданням порушити комунікації наших військ: зривати залізничні колії, мости, інші споруди. Ховались вони в основному в ровах і лісах, прилеглих до залізничних колій. Перед працівниками міліції стояло відповідальне завдання вчасно виявити і ліквідувати ворога, паралізувати його діяльність. Спільно з працівниками державної безпеки, військами НКВС, громадськістю, проводилися операції по очищенню районів, прилеглих до залізничних колій, від ворожого елементу.

На визволеній території України мали місце факти зловживань і крадіжок промислових і продовольчих карток, введених у воєнні роки в зв'язку з нехваткою продовольчих і промислових товарів. Ці злочини здійснювались в типографіях, де друкувались картки, в карткових бюро, в торгових організаціях, апаратах, які видавали картки. Здійсненню злочинів сприяла перш за все неналежна організація обліку, збереження і контролю за видачею промислових і продовольчих карток як в типографіях, так і в деяких карткових бюро. Тільки по Харківському типографському пункту за перше півріччя 1945 р. була встановлена недостача 3282 карток, що в перекладі на продукти складало 9856 кг хліба, 983 кг м'яса, 228 кг жирів, 490 кг крупи і 73 кг цукру [6, л. 35-36]. В зв'язку з цим ЦК КП(б)У і РНК УРСР прийняли спеціальну Постанову «Про недоліки у виготовленні, зберіганні і

видачі продовольчих і промислових карток». В ній зверталась увага на необхідність негайного усунення тих недоліків, які мають місце в діяльності карткових бюро і особливо типографій [6, л. 35–36]. Керуючись у своїй діяльності цією Постановою, працівники міліції вели рішучу боротьбу зі злочинцями, які прагнули використати в своїх корисливих цілях тяжкі умови війни.

Велась боротьба і з різного роду шахраями, котрі займалися виготовленням фальшивих документів (червоноармійських книжок, довідок про поранення, довідок про звільнення від призову в армію і т.п.) і їх збутом боягузам і зрадникам, не бажавшим із зброєю в руках захищати Батьківщину. Вони наживали незаконним шляхом великі гроші, звільняючи від військової служби здорових людей, здійснюючи тим самим тяжкий злочин. А ті, хто користувався такими документами, по суті ставали дезертирами.

Працівники міліції на визволеній території вели також боротьбу з крадіями, грабіжниками, спекулянтами, розкрадачами як приватної, так і державної власності. Особливо значним був ріст злочинності в Сталінській області – великому індустріальному центрі України, де, у зв'язку з відновленням Донбасу відзначався значний приплив населення, що й було однією з причин помітного збільшення кількості кримінальних проявів.

Велике значення приділялося боротьбі з розкраданням продовольчих і промислових товарів, сільськогосподарських продуктів, бо це було причиною зменшення ресурсів держави в умовах війни. Працівники міліції, керуючись у своїй діяльності Постановою ДКО від 22 січня 1942 р. «Про посилення боротьби з крадіжками і розбазарюванням продовольчих і промислових товарів», Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР від 23 червня 1942 р., «Про відповідальність за крадіжку пального в МТС і радгоспах», а також Постановою РНК СРСР від 8 січня 1944 р. «Про матеріальну відповідальність осіб, винних в загибелі чи в крадіжці худоби, що належала колгоспам і радгоспам» [7, с. 35–70], успішно вели боротьбу з цими злочинами.

Виконуючи вимоги Постанови РНК УРСР від 1 грудня 1944 р. «Про посилення боротьби зі спекуляцією і крадіжками товарно-матеріальних цінностей» [8, с. 71–74], працівники міліції вдало вели боротьбу зі спекулянтами і крадіями товарно-матеріальних цінностей. Зокрема, рішуче прискікали діяльність крадіїв і спекулянтів

працівники сумської міліції. Тільки за рік в результаті проведених працівниками міліції області заходів у злочинців було вилучено і повернено державі 70175 кг хлібопродуктів, на 791219 рублів промислових товарів і 614093 рублі готівкою [9].

Рішуча боротьба велась з порушниками паспортного режиму. Ця робота була направлена на документування і пропуску населення. Спеціально розроблялися плани проведення профілактичних і оперативних заходів. Керуючись ними, працівники міліції проводили роз'яснювальну роботу серед населення, щодня здійснювали масові перевірки документів, домоволодінь, підприємств, а це сприяло боротьбі зі злочинністю.

Керуючись у своїй діяльності Директивою НКВС УРСР від 13 квітня 1944р., виданою на виконання Постанов РНК СРСР від 23 січня 1942 р. «Про улаштування дітей, які залишились без батьків» і від 15 червня 1943 р. «Про посилення заходів боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і хуліганством», працівники міліції багато зробили, щоб безпритульних і бездоглядних дітей в Україні було якомога менше. Тільки у першому кварталі 1945 р. працівники міліції Сталінської області затримали 5347 безпритульних і 14104 бездоглядних дітей. Вилучені з вулиць, вокзалів, залізничних станцій, поїздів діти були направлені в дитячі приймальні-розподільники НКВС, а звіди розподілені в дитячі будинки, школи фабрично-заводського навчання і ремісничі училища, працевлаштовані, передані батькам. Крім того, працівники міліції проводили бесіди зі школярами, вчителями, батьками, виступали на робітничих і колгоспних зборах [10, л. 40–42].

Багато українських сімей усиновляли сиріт. Розповсюджене було також патрунування (робітники, службовці, колгоспники добровільно брали на виховання дітей), опіка. При взятті дітей на виховання (патронат) приймальні-розподільники НКВС забезпечували їх необхідним одягом.

Постійна турбота про дітей дала можливість відгородити і вберегти їх від впливу злочинних елементів. Завдяки вчасно здійсненим заходам злочинність серед неповнолітніх на визволеній від ворога території України не була широко розповсюджена.

Важливе місце в діяльності працівників міліції в 1943–1945 рр. займала робота, яка стосувалась дозвільної системи. Вона здійснювалася у відповідності і на виконання вимог Наказу НКВС Української РСР від 23 серпня 1943 р.

Під її контроль підпадали: зброя, вибухові речовини, штампи, поліграфічне устаткування, множильні апарати, ремонтні і піротехнічні майстерні, стрілецькі тири, стрільбища та інші предмети, об'єкти, речі, які були потенційним джерелом громадської безпеки. Перед працівниками міліції стояло завдання – не допустити їхнього використання зі злочинною метою, бо це могло привести до небезпечних наслідків. Особлива увага приділялась роботі по виявленню і вилученню зброї і вибухових речовин у злочинних елементів і населення.

Відступаючи, гітлерівці мінували шосейні дороги, великі ділянки полів, будівлі. З метою попередження нещасних випадків з працівників міліції організовувалась охорона замінованих ділянок, готувались мінери, які разом з воєнними саперами виявляли і ліквідували міни, проводилась велика роз'яснювальна робота серед населення.

Працівники української міліції на визволеній від загарбників території проводили значну роботу по попередженню аварійності транспортних засобів. Сприяла цьому Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 27 лютого 1943 р. з метою мобілізації всього особового складу органів міліції на виконання вимог цієї постанови в березні 1943 р., наприклад, в Сталінському обласному управлінні міліції була проведена нарада з участю всіх начальників органів міліції області і автоінспекторів, де обговорювалось питання «Про заходи ліквідації аварійності на автотранспорті» [10, л. 53].

На визволеній території України мали місце незаконні дії (проведення незаконних обшуків і вилучень, наприклад) і кримінальні прояви (крадіжки, грабежі, гвалтування та інші), які здійснювались військовослужбовцями Червоної Армії. Працівники міліції вели непримириму боротьбу зі злочинцями. Наприклад, 23 вересня 1943 р. двоє невідомих військовослужбовців в селі Велика Данилівка Харківського району Харківської області зайшли в дім колгоспниці, дружини червоноармійця, провели обшук, забрали носильні речі, а потім, під загрозою розстрілу, згвалтували її і втекли. Прийнятими працівниками міліції заходами злочинці були затримані – це були військовослужбовці Зотов А. і Трегубов І. [4, л. 63–67].

Основними факторами в діяльності працівників міліції на звільненій території України, які сприяли досягненню високих результатів в боротьбі зі злочинністю, були:

- 1) добре організована постова і патрульна служби;
- 2) систематична робота по підтриманню паспортного режиму;
- 3) регулярне проведення працівниками міліції масових операцій спільно з працівниками державної безпеки, військовослужбовцями внутрішніх військ і Червоної Армії, бійцями винищувальних батальйонів, широкою громадськістю (партійно-радянський актив, члени бригад сприяння міліції і винищувальним батальйоном, члени груп охорони громадського порядку, сільвиконавці, двірники, коменданти, управ доми та інші) по вилученню ворожого, злочинного і бродячого елементу;
- 4) добре організована охорона підприємств, установ, різних об'єктів;
- 5) організація Оперативних груп НКВС, УНКВС, міжрайонних і на місцях;
- 6) створювані у міській і сільській місцевості контрольно-пропускні пункти, загороджувальні заслони, засади, пересувні дозори, секрети;
- 7) проведення виховної роботи з особовим складом міліції;
- 8) активізація роботи всіх підрозділів і працівників міліції;
- 9) впровадження в практику роботи органів міліції передового досвіду боротьби зі злочинністю.

Література

1. Архів МВС УРСР. – ф. 3. – оп. 2, од. зб. 3. – с. 1.
2. Архів МВС УРСР. – ф. 3. – оп. 4, од. зб. 1. – с. 1.
3. Ленін В. І. Повн. збір. творів, т. 4. – с. 412.
4. Архів МВС УРСР. – ф. 3. – оп. 4, од. зб. 10.
5. Архів МВС УРСР. – ф. 3. – оп. 4, од. зб. 1.
6. Архів МВС УРСР. – ф. 19. – оп. 1. – с. 78.
7. Советское право в период Великой Отечественной войны. – ч. 2. – М.: Юриздат Министерства юстиции СССР, 1948. – С. 35–70.
8. Хронологічний збірник законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. Т.2. 1942–1951 рр. – К.: Держполітвидав УРСР, 1963. – С. 71–74.
9. Из истории милиции Советской Украины. – Киев, 1965. – с. 168.
10. Архів УВС виконкому Донецької обласної Ради Народних депутатів. – од. зб. 71. – с. 17.
11. Архів УВС виконкому Донецької обласної Ради Народних депутатів. – од. зб. 71. – с. 17.
12. Архів МВС УРСР. – ф. 3. – оп. 4, од. зб. 10.

А. П. Тимченко

Организационно-правовые основы деятельности работников милиции Украины по восстановлению законности и правопорядка на освобожденной от немецких захватчиков территории в 1943-1945 гг.

В статье охарактеризована оперативная обстановка в освобожденных от захватчиков районах Украины. Рассказывается, что из себя представляет законность и правопорядок. Много внимания уделяется своевременно принятым органами власти и управления нормативно-правовым актам, в которых ставились конкретные задачи по наведению порядка на освобожденной территории. Освещается организационная деятельность работников милиции по реализации требований, указанных в статье нормативно-правовых актов, которая была направлена на возобновление и обеспечение на освобожденной территории законности и правопорядка. Автор выделяет главное в деятельности работников милиции, что способствовало наведению должного порядка и законности, достижению высоких результатов в борьбе с преступностью.

A.P. Timchenko

Organisational and legal foundations of the activity of Ukrainian police officers to restore law and order on the liberated territory from German invaders in 1943-1945.

The article describes the operational situation in the areas liberated from the invaders of Ukraine. Tells what a zakonnisi and order. Much attention is paid on time taken by the authorities and management laws and regulations, which were posed specific challenges to restore order in the liberated territory. Deals with the organizational activities of the police to implement the requirements specified in Article regulations, which was aimed at recovery and on liberated territory law and order. The author highlights the main activities of the police, which contributed to hover proper law and order, to achieve good results in the fight against crime.